

Koulukiusaaminen tyttöjen koululaisromaaneissa

Sara Kokkonen

1910–1950-luvuilla ilmestyneet tyttöjen kotimaiset koululaisromaanit ovat olleet suosittua perinteistä tyttökirjallisuutta. Pääasiassa yhteiskoulumaailmaan sijoittuvat kertomukset kuvaavat luokan oppilaiden keskinäisiä suhteita ja tyttöjen välistä ystävyyttä. Tässä artikkelissa tarkastellaan tyttöjen koululaisromaaneja koulukiusaamisen näkökulmasta. Artikkelissa kysytään, minkälaisia koulukiusaamisen muotoja kertomusten kuvauksissa esiintyy ja miten kiusaaminen vaikuttaa yksilö- ja yhteisötasolla.

Johdanto

Pohjois-Amerikassa ja Englannissa 1800-luvun puolivälissä kehittynyt tyttökirjallisuus otti lähtökohdakseen realismin ja keskittyi kodinomaiseen ja todellisuudentuntuiseen ympäristöön (esim. Foster & Simons 1995, 4). Tyttökirjoissa kertomusten keskiössä olivat koti ja perhe (Ørvig 1988, 233) ja arkiseen kotielämään ja koulunkäyntiin liittyvät kuvaukset korostuivat, kun taas pojille suunnattujen kertomusten teemat liittyivät seikkailuun ja kodin ulkopuoliseen maailmaan (Lappalainen, 2000, 157). Suomalaisessa tyttökirjallisuudessa näkyy vaikutteita erityisesti angloamerikkalaisesta tyttökirjallisuudesta (Lappalainen 2012; 211, Voipio 2015, 5), jossa tyttöjen välinen ystävyys on usein kaikkein keskeisimpiä teemoja. Varhaisena tyttöjen koululaisromaanien esikuvana pidetään yhdysvaltalaisen Susan Coolidgen sisäoppilaitoskertomusta *What Katy Did at School* (1873), joka kuvaa tyttöjen välistä ystävyyttä ja kompleksisiakin ystävyysuhteita koulumiljöössä.

Koulukiusaamiskuvauksia on ilmestynyt yhä enenevässä määrin kotimaisessa nykynuortenkirjallisuudessa. Esimerkiksi Maria Aution *Paperisusissa* (2005) ja *Varjopuutarhassa* (2014) tai Henry Ahon *Arvissa* (2015) kuvataan varsin rankkaa koulukiusaamista. Myös varhaisista tyttökirjoista löytyy melko realistisia kuvauksia koulussa tapahtuvasta kiusaamisesta. Kirjailija Kersti Bergroth loi Mary Marckin nimimerkillä suomalaisen tyttöjen koululaisromaanien humoristiseksi ja viihteelliseksi luonnehditun lajityypin sata vuotta sitten. Kirjailija kuvaa kuitenkin kolmessa koululaisromaanissaan varsin vakavaa aihetta: koulussa tapahtuvaa oppilaiden välistä kiusaamista. Tämä on vaikuttanut tutkimuskohteideni valintaan ja artikkelin aiheeseen. Teoreettinen viitekehysten muodostuu pohjoismaisista (Olweus 1986; 1992) ja kotimaisista koulukiusaamistutkimuksista (Björqvist et al. 1992; Lagerpetz 1992; Salmivalli 1999; Hamarus 2006) ja analyysiani ohjaa koulukiusaamisen teema, joka muodostuu fiktiivisten tekstien yksityiskohtien havainnoinnista, erittelystä, merkityksistä ja tulkinnasta.

Artikkelissa tarkastelen, minkälaisia koulukiusaamisen muotoja tyttöjen koululaiskertomusten kuvauksissa esiintyy, miten kiusaaminen vaikuttaa yksilö- ja yhteisötasolla, mitkä

ovat kiusaamisen mahdollisia syitä ja miten kiusaamistilanteet ratkeavat. Tarkastelemani kotimaiset koululaisromaanit ovat Mary Marckin (oik. Kersti Bergroth) *Nanna* (1915/1922), *Eevan luokka* (1917) ja *Luokan ikävin tyttö* (1925), Salme Setälän *Seitsemäs luokka* (1921), Rauni Karhian (oik. Ilona Komppa) *Yhteiskoulun yliveto* (1940) sekä Aino-Inkeri Kumaran *Ulla, peikkotyttö* (1956). Tutkimusaineisto kattaa suomalaisten koululaisromaanien aikakauden 1910–1950 -luvulla.

Koululaisromaanit tyttökirjallisuuden alalajina

Nuortenkirjallisuus eriytyi tyttöjen ja poikien kirjallisuudeksi 1800-luvun puolivälin jälkeen anglosaksisissa maissa. Tyttökirjat oli aluksi suunnattu yläluokkaan kuuluville teinikäisille ja sitä nuoremmille tytöille, joilla oli aikaa ja mahdollisuus lukea. (Ørvig 1988, 242.) Tyttökirjallisuuden tausta on didaktinen (esim. Voipio 2015, 6), kirjallisuuden ajateltiin ohjaavan tyttöjä oikeanlaisiin sukupuolirooleihin (Österlund, 2011, 219). Lajityyppiä edelsivät tyttöjen kasvatusoppaat, joissa korostettiin hyvää ja esimerkillistä käytöstä ja tottelevaisuutta. Oppaat loivat perustaa myös tyttökirjoille, mutta osa tyttökirjailijoista pyrki rikkomaan tätä konventiota. (Ørvig 1988, 247–248.) Suositut tyttökirjat levisivät laajemman yleisön piiriin, ja Suomeen tyttökirjallisuus rantautui 1800-luvun lopulla.

Anni Swan vakiinnutti suomenkielisen tyttökirjaperinteen nuortenkirjatuotannollaan 1910-luvulla. Tunnetuimpia Swanin tyttökirjoista on Iris rukka, joka ilmestyi alanimekkeenä koululaistarina vuonna 1916. Teos kertoo puoliorvosta vapaana kasvaneesta työstä, joka muuttaa maalta kaupunkiin varakkaiden sukulaistensa luokse ja aloittaa koulunkäynnin. Iris joutuu kokemaan jatkuvaa kiusaamista ja halveksuntaa ympäristön taholta erilaisuutensa vuoksi. Samaan aikaan Swanin kanssa Mary Marck alias Kersti Bergroth loi taas tytöille suunnatun kotimaisen koululaisromaanien tradition (esim. Hakala 2003, 77). Bergroth suomensi Susan Coolidgen *What Katy Did at School* (1873) nimellä *Katy koulussa* vuonna 1914. Bergrothin itsensä kirjoittama koululaisromaanin *Nanna: berättelse för unga flickor* ilmestyi Mary Marckin nimimerkillä vuotta myöhemmin, vuonna 1915. Bergroth suomensi *Nannan* vuonna 1922. Monikielinen kirjailija kirjoitti sekä suomeksi että ruotsiksi kymmenkunta suosittua Helsinkiin sijoittuvaa tyttöjen koululaisromaanin, joista on otettu useita uusintapainoksia vuosien saatossa. Tunnetuin on yhteiskoululaisista kertova neliosainen *Eeva*-sarja, jonka ensimmäinen osa *Eevan luokka* ilmestyi 1917.

Marckia seurasi monia muita kotimaisia koululaisromaanien kirjoittajia 1920–1930-luvulla, kuten Salme Setälä ja Raunia Karhia. 1920-luvulla tyttökirjallisuuteen ilmestyi myös moderni poikatyttöaihe, jota monet koululaisromaanien kirjoittajat suosivat (Lappalainen 1976, 141–142). Kirjailija Aino-Inkeri Kumara kirjoitti puolestaan 1950-luvulta alkaen tyttöromaanin, jotka käsittelevät kiusaamista. Koululaiskertomuksia tytöille kirjoittivat enimmäkseen naiset (Hakala 2003, 79). 1950-luvulla tyttökirjallisuus muuttui nykyajan nuortenromaanin suuntaan ja 1960-luvulle tultaessa kustantamot luopuivat koululaiskertomusten, -kuvausten ja -romaanien alanimekkeistä. Koulu on kuitenkin säilynyt kotimaisen nuortenkirjallisuuden aihealueissa tähän päivään saakka.

Koululaisromaanien historiaa meillä ja muualla

Koululaisromaanien genrea maailmalla on vahvasti dominoinut 1800-luvulla syntynyt brittiläinen koululaiskertomus, erityisesti sisäoppilaitoskertomukset (*boarding school stories*) (Löfgren 1993, 24; Ray 1996, 348–349). Sheila Rayn mukaan koululaiskertomus tarkoittaa kertomusta, jossa toiminta keskittyy kouluun, yleensä samaa sukupuolta olevaan sisäoppi-

laitokseen (Ray 1996, 348). Eva Löfgren pohtii koululaiskertomuksen määritelmää, koska koulu on useimmiten läsnä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa, vaikkakin taustalla. Aidossa koululaiskertomuksessa hallitsevana on kouluympäristö ja keskeisenä aiheena on koulu. Vaikka brittiläisessä perinteessä koululaiskertomus on ympäristöltään sisäoppilaitos, niin päiväkoulujen ympäristöt kuuluvat myös koululaiskertomuksiin. Kertomuksissa koulu on lasten pieni yhteisö, jossa esiintyy teemoja yksilöstä ja yhteiskunnasta, sopeutumisesta ja kapinasta, kilpailusta vallasta, ryhmien välisistä konflikteista sekä ystävyyydestä ja kiusaamisesta. (Löfgren 1993, 25.) Koululaiskertomuksissa korostuvat keskiluokan hyveet, kuten hyvät tavat, itsekuri, vastuuntunto ja auktoriteettien kunnioitus (Ray 1996, 351).

Tyttöjen ja poikien koululaiskertomukset kehittyivät samanaikaisesti, mutta erikseen, koska kertomuksiin vaikutti koulutuksen kehittyminen todellisessa maailmassa. Tyttöjen kertomuksissa viitataan enemmän kodin ja koulun väliseen läheiseen yhteyteen. (Ray 1996, 348.) Tytöille suunnattujen koululaiskertomusten kukoistuskauti Britanniassa oli 1920–1930-luvuilla. Kertomuksia ilmestyi eri muodoissa kuten sarjakertomuksina ja lyhyinä kertomuksina aikakauslehdissä sekä kirjoina. Suositettu tyttökirjailija Angela Brazil kirjoitti pääasiassa sisäoppilaitoskertomuksia. Hänen ensimmäinen koululaisromaaninsa *The Fortunes of Philippa* ilmestyi 1906. (Ray 1996, 351.) Vielä varhaisempaa koululaisromaania edustaa irlantilaisyntyisen L. T. Meaden *A World of Girls*, joka ilmestyi vuonna 1886. Teos on suomennettu nimellä *Rosenhillin tytöt* (1920). 1960-luvulle tultaessa perinteinen sisäoppilaitoskertomus tuli tiensä päähän ja tilalle tuli moderni koululaisromaanin, joka sijoittuu päiväkouluun tai yhtenäiskouluun. (Löfgren 1993, 80). 1990-luvun lopulla brittiläinen sisäoppilaitoskertomus koki kuitenkin uuden kukoistuskauden J.K. Rowlingin fantasia-aineisia sisältävän *Harry Potter*-sarjan myötä.

Pohjoismaissa tyttöjen sisäoppilaitokseen sijoittuvat koululaiskertomukset ovat olleet harvinaisempia, koska sisäoppilaitoksia on ollut vähän (Löfgren 1993, 40). Suomalaiset koululaisromaanit poikkeavat brittiläisen koululaiskertomuksen mallista, koska meillä ei käyda sukupuolen mukaan eriytynyttä sisäoppilaitosta vaan yhteiskoulua. Kotimaisissa tyttöjen koululaisromaneissa kouluympäristö on pääasiassa oppikoulumiljöö, mutta koululaiskertomukset voivat sijoittua myös kansakoulu- tai kauppaoppilaitosmiljööseen. Mervi Kaarnisen mukaan 1920-luvun koululaiskertomusten kirjoittaminen ja suosio olivat yhteydessä oppikoulun käynnin yleistymiseen ja aikakauden oppikoulukulttuuriin: tyttökirjat ja koululaisromaanien kuvaukset loivat ja muokkasivat nuorisokulttuuria, koska oppikoululaisille muodostui koulunkäynnin seurauksena erillinen nuoruusvaihe, joka erosi selvästi lapsuudesta ja aikuisuudesta. Oppikoululaiset kuvattiin ennen kaikkea kaupunkilaisina. (Kaarninen 1995, 186.) Koululaisromaanit toivat kotimaisiin nuortenkirjoihin uuden modernin kaupunkilaisympäristön, jonka tunnusmerkkeinä näkyivät elokuvat, kahvilat, puhelin, äänilevyt, ihmissuhteiden tärkeys ja arjen katkelmallisuus (Hakala 2003, 78). Niin 1920-luvun kotimaisesta kirjallisuudesta kuin nuorille suunnatuista koululaisromaneista on luettavissa positiivisia kuvauksia modernin tunteesta ja kokemuksesta. (Hapuli et al. 1992, 105.)

Kotimaisten tyttöjen koululaisromaanien merkittävä piirre on yhteiskoulu. Jo ensimmäisistä tyttöjen koululaiskertomuksista lähtien suomalaista yhteiskoulua kuvattiin hyväksytyinä ja arvostettuna koulumuotona. Viipurilaisen tyttökoulun kasvatti Kersti Bergroth on kertonut myöhemmin Toini Havun tekemässä haastattelussa, että hän halusi kirjoittaa yhteiskoululaisista, koska yhteiskouluajatus oli uusi Suomessa (Kokkonen 2013). Yhteiskasvatuksen kannattajat ottivat lähtökohdakseen miehen ja naisen tasavertaisuuden, jolloin tyttöjen tuli saada samanlainen koulutus kuin poikienkin (Hakaste 1992, 354). Uusi naissivistysihanne korosti naisen oikeutta sivistykseen myös itsensä vuoksi, ihmisenä (Jauhiainen 2009, 112). Vastustuksesta huolimatta kiistelty yhteiskasvatusaate ja yhteiskoulujen perus-

taminen levisi Suomessa voimakkaasti autonomian ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Yhteiskouluilla oli erityisen suuri merkitys tyttöjen koulutusväylänä, joka 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta lähtien mahdollisti tyttöjen ylioppilastutkinnon. (Strömberg 2011, 135–136.) Oppikoulujen laajentuessa 1920-luvulla oppilaista yli puolet oli jo tyttöjä (Kaarninen, 1995, 150). Kotimaisissa tyttöjen koululaisromaaneissa ylioppilastutkinto on monesti tyttöjen opintojen päämäärä.

Koululaiskertomuksia on kritisoitu siitä, että ne antavat vääristyneen kuvan todellisesta koulumaailmasta. Kritiikkiä on kohdistunut kertomusten kaavamaisuuteen, latteisiin juoniin ja epäuskottaviin henkilöhahmoihin ja tilanteisiin. (Manninen 1966, 40–41; Löfgren 1993, 28; Ray 1996, 354, 358.) Koululaiskertomuksia on kuitenkin puolustettu sillä, että nuortenkertomukset ovat luonteeltaan fiktiota ja realismi on alisteinen nuoren vaatimuksille (Löfgren 1993, 28). Rosemary Auchmuty julkaisi puolestaan feministisen teoksen *The World of Girls* (1992), joka puolustaa tyttöjen koululaisromaaneja ja tyttökirjallisuutta yleensä, koska ne tarjoavat positiivisia roolimalleja tytöille ja naisille vapaana miesten kontrollista. Tyttökoululaisille kaikki oli mahdollista: valta, voimakkuus ja koulumenestys sekä keskeiset samaa sukupuolta olevat ystävyysuhteet.

Koululaisromaanin piirteitä

Kohdeteoksista *Nanna*, *Eevan luokka*, *Seitsemäs luokka*, *Luokan ikävin tyttö* ja *Yhteiskoulun ylivo* sijoittuvat oppikouluympäristöön. Kaikissa kouluympäristönä on yhteiskoulu, paitsi *Nannassa*, joka kuvaa tyttökoulumiljöötä. *Ulla, peikkotyttö* on ainoa tutkimuskohde, joka sijoittuu kansakouluun. Oppikoululaiset ovat viides- kuudes- tai seitsemäsluokkalaisia ja iältään keskimäärin 14-vuotiaita. Nuorin henkilöhahmoista on 10-vuotias Ulla, joka on kansakoulun neljännellä luokalla. Oppilaiden tausta on pääasiassa ylä- tai keskiluokasta, virkamiesperheistä, kuten esimerkiksi *Nannassa*, *Eevan luokassa* ja *Seitsemännessä luokassa*. Kirjoissa kuvatuissa koululuokissa on köyhemmistä oloista tulevia oppilaita, mutta luokan muut oppilaat eivät välttämättä tiedä heidän vähävaraisuudestaan. *Yhteiskoulun ylivedossa* tyttöpäähenkilön Marian perhe on köyhä ja hänen äitinsä on ompelijatar. Ulla on taas maanviljelijäperheestä, jolla on rahasta tiukkaa. Myöhemmin Ulla muuttaa varakkaaseen keskiluokkaiseen perheeseen.

Kaavamaisuus, josta koululaisromaaneja on kritisoitu, näkyy monesti yhteiskoululaisia kuvaavien kertomusten henkilöhahmoissa, joissa toistuvat samanlaiset oppilastyypit. Jokaisessa luokassa on priimus, joka voi olla tyttö tai poika. Poikatyypeissä voi olla keikarihahmoja, joille ovat tärkeitä vaatteet ja huolellinen pukeutuminen. Pojista löytyy usein puheentäijä, hauskuuttajia tai politiikan puhujia. Luokassa on aina kaunotar, jota kiinnostaa enemmän oma ulkonäkö ja heilastelu poikien kanssa kuin koulunkäynti. *Yhteiskoulun ylivo*-romaanin tällaista tyttöhahmoa edustaa koulun kaunotar Missi, joka flirttailee poikien kanssa ja koulun pojat kilpailevat keskenään hänen huomiostaan. Huvittelunhaluinen ”jazztyttö” Missi herättää pahennusta, sillä hän käy ravintolassa kavaljeeriensa kanssa. 1920-luvulla esille nousnut jazztyttö- tai poikamiestyttöhahmo symboloi modernia ja itsenäistä naiseutta, joka koettiin samalla ristiriitaisena epäsovinnaisine käytöstapoineen, joihin kuuluivat flirttailu, meikkaaminen ja tanssiminen. Jazztyttöjen pelättiin hylkäävän ”naisen perimmäisen tehtävän”, avioliiton ja äitiyden. (Hapuli et al. 1992, 107; Cronvall 2000, 104.) Luokasta löytyy myös luokan omatunto tai moraalinen tuki, joka on tyttö ja usein kertomuksen päähenkilö. Tunnetuin tällaista henkilöhahmoa edustava päähenkilö on *Eevan luokan* Eeva Norma.

Koulun ja luokan toimintaan kuuluvat konventit, yhteiset näytelmäharjoitukset ja koulun juhlat. Juhlissa pidetään esityksiä, lauletaan, leikitään piirileikkejä ja tanssitaan. Vapaa-aikaa yhteiskoululaiset viettävät usein yhdessä. Tytöillä ja pojilla saattaa olla omia ystäväporukoita (vertaisryhmiä), mutta myös sekaryhmiä, joihin kuuluu kumpaakin sukupuolta. Tytöt ja pojat voivat perustaa yhdessä salaisen yhdistyksen, kuten *Luokan ikävin tyttö* -romaanissa. Moderneja elämäntapoja heijastavissa koululaisromaaneissa nuoret käyvät yhdessä kahviloissa, elokuvissa, vierailevat toistensa luona, tanssivat, tekevät retkiä, hiihtävät ja luistelevat sekä lukevat ajanvietteromaaneja. Tyttöjen ja poikien välisen toveruuden korostus kotimaisissa tyttökirjoissa häivytti kilpailuasemaa sukupuolten välillä ja painotti samalla tyttöjen välistä ystävyyttä päähenkilön tyttöyden kannalta (Lappalainen 2012, 220).

Yhteiskoulun tytöillä ja pojilla saattaa olla myös keskenään romanttinen seurustelusuhde. *Seitsemäs luokka* -romaanissa tyttöpäähenkilö Kasi (Katri) ja luokan priimus Pomppe (Arne) ovat pari. *Yhteiskoulun yliveto* -romaanissa Unto seurustelee Missin kanssa, mutta lopettaa seurustelun, koska ihastuu ”kunnan tyttöinä” pidettyyn luokkatoveriinsa Ullaan. 1920-luvun naistenlehtien käsityksiä tyttöjen kasvatuksesta tutkineen Kaisa Vehkalahden (2000, 133) mukaan naistenlehtien kritiikki kohdistui moderneihin koulutyttöihin, joiden paheiksi nimettiin laiskottelu ja kepeät huvitukset, kuten elokuvat, tanssi tai viiheromaanit. Vallaton ja iloinen tyttöikä, nuoruuden romantiikka ja leikki, jotka välittyvät saman ajan tyttökirjoista saivat naistenlehdissä osakseen paheksuntaa. (Vehkalahti, 2000, 131). Lähihistoriaan liittyvistä tapahtumista (Suomen itsenäistyminen, sisällissota) tai yhteiskunnallisesta tilanteesta ei kirjoiteta 1900-luvun alkupuolen koululaisromaaneissa. Maailmantilanne alkoi näkyä vasta 1940-luvun sota-aikaa kuvaavissa tyttökirjoissa.

Koululaisromaaneissa kuvataan yleensä yhtä lukukautta tai lukuvuotta. Romaaneille on tyypillistä vilppiin liittyvä juoni, lunttaaminen, valehteleminen tai varkaus. Lunttaaminen saa joskus viattomat osapuolet kärsimään, kun opettaja huomaa sen ja rangaistus kohdistuukin väärään oppilaaseen. *Seitsemäs luokka* -kertomuksessa Kasi lunttaa matematiikan kokeessa jäämättä kuitenkaan kiinni ja potee omantunnon vaivoja. *Yhteiskoulun yliveto* -romaanissa Mariaa syytetään aiheettomasti saksankirjoituksen luvattomasta kopioimisesta ja vilppiin oikeasti syyllistynyt selviää vasta myöhemmin. *Eevan luokassa* taas Herttaa pidetään valehtelijana ennen kuin oikea syyllinen paljastuu. Luokkaa luonnehti yleensä tiivis yhteisöllisyys ja voimakas yhteenkuuluvuuden tunne. Säröjä keskinäisiin suhteisiin ja huoltomaan koululaiselämään tuovat epäilyt jonkun oppilaan petturuudesta tai valehtelusta.

Kiusaaminen kohdistuu romaaneissa pääasiassa tyttöhahmoihin, jotka voivat olla kertomuksen päähenkilöitä tai sivuhenkilöitä. Teoksissa *Nanna*, *Luokan ikävin tyttö* ja *Ulla, peikkotyttö* koulukiusattuja ovat kertomusten päähenkilöt Nanna, Liisa ja Ulla, joiden näkökulmista kiusaamista kuvataan. *Yhteiskoulun ylivedossa* on useita päähenkilöitä ja yksi niistä on koulukiusattu Maria, jonka näkökulmasta kiusaamisesta kerrotaan. *Seitsemäs luokka* -romaanissa kiusaamisen kohteena on sivuhenkilö Akki, joka on romaanien kiusatuista ainoa poikahahmo. Myös teoksen tyttöpäähenkilöön Kasiin kohdistuu kiusaamista. Akin ajatuksia ja tunteuksia ei välity lukijalle ja Kasin tunteusten kuvailu jää hyvin pinta-puoliseksi. *Eevan luokka* -romaanissa on taas useita kiusattuja ja kiusaajia. Saara on kertomuksen sivuhenkilö, joka on kiusaaja, mutta samalla itsekin kiusaamisen uhri. Muita kiusattuja ovat luokkatoverit Hertta ja Etta. Hertan näkökulma kiusaamiseensa jää hyvin pinta-puoliseksi ja Etan sisäisiä tunteuksia taas ei välity lainkaan lukijalle. Päähenkilö Eeva kuvaa omasta näkökulmastaan myös Hertan kiusaamista.

Tyttöjen välinen kiusaaminen ja ystävyysuhteet

Sukupuoli on yksi tekijä ryhmien muodostamisessa. Tytöt muodostavat useimmiten ryhmiä ja pareja toisten tyttöjen kanssa, kuten myös pojat toisten poikien kanssa. (Salmivalli 1999, 41.) Poikien ryhmät ovat suurempia kooltaan ja väljempitä, kun taas tyttöjen muodostamat ryhmät ovat tiiviimpiä tai klikkejä. (Björqvist et al. 1992, 118.) *Seitsemäs luokka*-romaanissa Kasi kutsuukin seitsemästä luokan työstä muodostuvaa ystäväjoukkoaan ”Meidän Kliikkiksi”. Tyttöillä on usein myös yksi ”paras” ystävä, jonka kanssa muodostetaan läheinen ja emotionaalinen suhde. (Björqvist, et al. 1992, 118.) Tyttökirjoissa päähenkilöllä on usein sydänystävä ja ystävykset erilaisine ominaisuuksineen täydentävät toisiaan (Lappalainen 2012, 207). Koululaisromaneissa korostuvat myös tytöistä muodostuvat ystäväparit, joista tunnetuin lienee *Eeva*-sarjan päähenkilö Eeva Norma ja hänen paras ystävänsä Hertta Malmi.

Tyttöjen välistä kiusaamista kuvataan useimmissa tutkimuskohteina olevissa koululaisromaneissa. Kiusaamiselle tyypillistä on, että se tapahtuu ryhmässä ja perustuu ryhmän jäsenten sosiaalisiin suhteisiin. (Salmivalli 1999, 30, 33.) Dan Olweuksen (1986, 9) luomat käsitteet suorasta ja epäsuorasta kiusaamisesta sopivat myös fiktiivisten koulukiusaamiskuvausten tarkasteluun: *Nanna*-, *Eevan luokka*- ja *Luokan ikävin tyttö*-romaneissa kiusaaminen ilmenee joko suoraan sanallisena kiusaamisena, kuten pilkkaamisena ja ivaamisena tai epäsuorana, kuten juoruiluna ja selän takana puhumisena sekä eristämisenä. Koulukiusaamista selvittämissä tutkimuksissa on havaittu, että vaikka epäsuoraa kiusaamista esiintyy enemmän tyttöjen parissa, niin suora sanallinen kiusaaminen on kuitenkin tavallisin kiusaamismuoto niin tyttöjen kuin poikien välisessä kiusaamisessa. (Olweus 1992, 23; Salmivalli 1999, 38.)

Nanna-romaanissa Nanna tulee uutena oppilaana tyttökoulun kuudennelle luokalle. Luokan suosituimmalla tytöllä Riitalla on johtajan asema luokassa. Hän ottaa Nannan silmätikukseen eikä aluksi hyväksy Nannaa ja puhuu hänestä pahaa selän takana. Riitalla on kiusaamisessa apureina luokkatovereita, jotka käyttäytyvät samalla tavoin torjuvasti Nannaa kohtaan. Kiusaaminen voidaan nähdä kiusaajan keinona ylläpitää omaa sosiaalista asemaansa (Lagerspetz 1998, 97). Nanna tutustuu luokan muutamaan tyttöön ja erityisesti hän ystäväystyy Veeran kanssa. Hän pitää kutsut koko luokalle ja kutsujen jälkeen Riitta muuttaa käytöstään ja ystäväystyy Nannan kanssa. Nanna ihailee Riittaa, vaikka epäileekin tämän ystävyuden motiiveja. Yhdessä tytöt tekevät kävelyretkiä Helsingin Esplanadilla.

Tyttöjen ystävyysuhteeseen tulee kriisi, ja Riitta suuttuu Nannalle, koska tämä ei halua enää kävellä Riitan kanssa. Koululaisten ystävyysuhteita tutkinut Kirsti Lagerspetz on todennut, että tytöt odottavat ystävyysuhteiltaan poikia enemmän läheisyyttä, uskollisuutta ja keskinäistä riippuvuutta. Läheisessä ystävyysuhteessa toisen pettäminen sattuu kipeästi. (Lagerspetz 1998, 96.) Hamarus kuvaa ystävyysuhteisiin liittyvää kiusaamista suhdekriisinä. Suhdekriisillä tarkoitetaan kiusaamista, jossa kiusaaja ja kiusattu ovat olleet hyviä ystäviä, mutta heidän keskinäiseen suhteeseen on tullut kriisi, joka aiheuttaa kiusaamisen. (Hamarus 2006, 87.) Riitta aloittaa Nannan kiusaamisen uudestaan ja hänellä on apureinaan edelleen luokan tyttöjä. Myös Veerasta ja hänen köyhyydestään juoruillaan luokassa. Riitta pitää luokan tytöille kutsut, joihin hän kutsuu kaikki muut paitsi Nannan. Riitta yrittää käyttää kiusaamisen keinona Nannan sosiaalista eristämistä muusta luokasta. Riitta kohdistaa Nannaan yhä enemmän suoraa sanallista kiusaamista. Nanna löytää pulpetistaan pilkkarunon itsestään. Riitta pilkkaa ja puhuu Nannasta halventavasti luokassa. Hän myös ilmehtii ja istuu selin Nannaan.

”Kuulehan Nanna, sano Riitta tavalliseen kiusoittelevaan tapaansa – voitko sinä ehkä selittää mitä sana tekopyhä merkitsee? Minun sisareni pitää kirjoittaa kotiaine siitä, eikä hän oikein tiedä mitä sillä tarkoitetaan. Minä ajattelin että sinä ehkä parhaiten tietäisit sen.” (N, 83)

Eevan luokka -romaanissa yhteiskoulua käyvä Hertta on luokan suosituimpia tyttöjä. Saara taas on priimus luokan tytöistä. Hänestä ei pidetä luokassa ja häntä kutsutaan harvoin luokkatovereiden luokse. Saara kokee yksinäisyyttä ja hänet on suljettu osittain ryhmänsä ulkopuolelle. Saara kiusaa Herttaa puhumalla ivallisesti hänelle: ”Minä en olisi uskonut, että sinulla voisi olla omantunnonvaivoja, Hertta...” (EL, 74) Päähenkilön Eevan näkökulmasta Saara on usein ilkeä Hertalle. Saara puhuu myös Hertasta tämän selän takana ja nimittelee häntä kokeiksi (kokeilla tarkoitetaan tässä yhteydessä lähinnä teeskentelijää tai mielistelijää), jolloin Eeva puolustaa ystävänsä. Saara jatkaa Hertan kiusaamista luokkaretkellä ja huijaa hänelle väärän kellonajan. Siitä koituu kohtalokkaat seuraukset sivulliselle, luokkatoverille, joka jää vahingossa saareen muiden lähtiessä pois ja sairastuu. Herttaa syytetään aiheettomasti valehtelusta ja kiusanteosta. Monet luokkatovereista pitävät häntä syyllisenä. Hertta eristäytyy sen seurauksena muusta luokasta ja ystävistään. Häntä uhkaa myös erottaminen koulusta.

Hertalla on luokassa puolustajinaan paras ystävä Eeva ja luokkatoveri Ossi, jotka selvitävät Saaran oikeaksi syylliseksi kiusantekoon. Saara pakotetaan tunnustamaan tekonsa rehtorille, joka kertoo sen koko luokalle. Luokan mallioppilana pidettyä Saaraa halveksitaan ja hän kokee suurta häpeää. Luokassa on myös lihavaksi ja iloiseksi tytöksi kuvattu sivuhenkilö Etta. Ettaa kiusataan sanallisesti ulkonäöstään. Pääasiassa luokkatoveri Harri kiusaa häntä koko koulunkäynnin ajan, sillä Etan kiusaaminen jatkuu *Eeva*-sarjan muissa osissa. ”Minä näin sen (kahvipannun) puodin ikkunassa ja minusta se muistutti sinua niin ihmeellisesti!” (EL, 179). Kiusaamiseen liittyy usein yleistä hauskanpitoa ja hauskanpidon nimissä nolataan tai nöyryytetään jotain oppilasta. Hauskuus syntyy siitä, kun joku sanoo jotain, jolle muut oppilaat nauravat. (Hamarus 2006, 140.) Etan kohdalla Harri laukoo sutkauksiaan tämän lihavuudesta, mutta kiusaaminen kuvataan vähättelevästi kiusoittelemalla ikään kuin lukijakin olisi osa Harrin ”nauravaa” yleisöä luokkatovereiden lisäksi.

Luokan ikävin tyttö -romaanissa Liisa on yhteiskoulun viidennellä luokalla. Hän on aikaisemmin opiskellut yksityisesti. Luokan suosituin tyttö Nella puhuu luokkatoverilleen Elsalle Liisasta tämän selän takana. Liisa kuitenkin kuulee nimittelynsä luokan ikävimmäksi tytöksi. Liisa pitää itsekin itseään ikävänä ja tavallisena. Hänen olemassaoloon ei huomaa kukaan. Liisa on melkein aina yksin koulussa ja välitunneilla. Hän vihaa koulunkäyntiä. Liisaa kiusataan epäsuorasti torjumalla ja jättämällä hänet luokan ulkopuolelle. Epäsuora kiusaaminen on näkymätöntä, kuten Liisakin on näkymätön. ”Kaikki puhuivat kaikkien kanssa, mutta ei kukaan muistanut puhua hänen kanssaan, jos hän ei nykäissyt heitä hihas- ta.” (LIT, 12) Liisa ystävystyy kuitenkin Nellan kanssa koulun ulkopuolella ja he alkavat viettää aikaa yhdessä. Liisa ihailee ystävänsä, koska tämä ei häpeä häntä. Koulussa ja luokassa huomataan tyttöjen välinen uusi ystävyys. Elsa ei aluksi näytä hyväksyvän tyttöjen välistä ystävyyttä ja puhuu edelleen satunnaisesti Liisalle ilkeään sävyyn.

Rankan koulukiusaamisen ilmenemismuotoja

Oppilaiden rankkaa koulukiusaamista kuvataan *Seitsemäs luokka*-, *Yhteiskoulun yliveto*- ja *Ulla Peikkotyttö* -romaneissa. Kiusaaminen ilmenee joko epäsuorasti oppilaan torjumisena ja sosiaalisena eristämisenä koko luokan ulkopuolelle tai suoraan sanallisena oppilaan

haukkumisena, nimittelemisenä ja pilkkaamisena. Kiusaamista kuvataan prosessimaisena. Se pahenee kiusaamisen jatkuessa. Christina Salmivalli on koulukiusaamistutkimuksessaan (1995) todentanut oppilailla olevan erilaisia rooleja kiusaamistilanteissa. Kiusaaja on prosessin alullepanija, joka aloittaa kiusaamisen ja yllyttää siihen muitakin mukaan. Apuri on kiusaamisessa mukana kiusaajan seuraajana tai avustajana. Vahvistajan rooli on toimia yleisönä nauramalla tai kannustamalla kiusaajaa. Puolustaja on taas oppilas, joka asettuu kiusatun puolelle, joko yrittämällä saada toiset lopettamaan kiusaamisen tai tukemalla kiusattua muuten. (Salmivalli 1999, 52.) Näitä rooleja on havaittavissa myös koululaisromaanissa kuvatuissa kiusaamisprosesseissa.

Seitsemäs luokka-romaanissa päähenkilön Kasin koulussa on tehty ilkeää räjäyttämällä pommi yhteiskoulun ulkorakennuksessa. Hänen luokaltaan kolme poikaa on syyllistynyt vahingontekoon ja heidät erotetaan koulusta kevätlukukaudeksi. Luokkatoveria Akkia pidetään syyllisenä kanteluun ja siihen, että yksi pojista on jäänyt kiinni teosta. Akkia aletaan tämän seurauksena kiusata ja kiusaajina ovat luokan pojat, jotka sulkevat hänet ryhmänsä ulkopuolelle. Pojat erottavat Akin myös heidän omasta kerhostaan. Luokka eristää Akin täysin eikä ilmoita hänelle tekemästään yhteisestä huviretkestä. Kasin poikaystävä Pompe ei haluaisi myöskään Akkia mukaan luokan tanssiaisiin. ”Häntä on päätetty boikotteerata. Me pojat emme kukaan seurustele hänen kanssaan. Hän on meille tyhjää ilmaa.” (SL, 58)

Akki on yksin koulun pihalla eikä kukaan juttele hänen kanssaan. Koko luokka vahvistaa kiusaamista sosiaalisesti eristämällä Akin yhteisönsä ulkopuolelle. Kasi ehdottaa parhaalle ystävälleen Ellalle, että he menisivät juttelemaan pojan kanssa. Ryhmän paine on vahva, eikä Ella uskalla, koska luokan pojat raivostuisivat siitä. Koululuokassa, jossa esiintyy kiusaamista, saattaa vallita normi, joka kieltää kaveruuden kiusatun oppilaan kanssa (Salmivalli 1999, 51). Kasi, joka on puolustanut aikaisemmin Akkia, juttelee tämän kanssa koulun pihalla. Pompe näkee sen ja tulee väärinkäsityksen vuoksi myös mustasukkaiseksi. Tanssiaisissa hän tanssii toisen tytön kanssa. Myös muut luokan pojat, paitsi Akki, sekä ylempien luokkien pojat rankaisevat Kasia niin, että karttavat häntä tanssiaisissa. Nöyrytetty Kasi lähtee kesken tanssiaisten pois. Oppilaat puhuvat Kasin selän takana ja juoruavat. ”Sillä hän on Kantelepussin flamma (tyttöystävä), he kirjoittavat rakkauskirjeitäkin.” (SL, 107) Kasi joutuu epäsuorasti kiusatuksi kaveruudestaan Akin kanssa.

Yhteiskoulun ylivedossa yhteiskoulun viidettä luokkaa käyvää Mariaa on kiusattu jo useita vuosia. Häntä syrjitään ja hänet on sosiaalisesti eristetty luokan ulkopuolelle. Luokka halveksii ja pilkkaa Mariaa. Häntä kiusataan suoraan sanallisesti ja nimitellään vanhaksi-piiksi. Luokan pojista Reiska on keksinyt Marian haukkumanimen. Marian nimittely vanhaksi-piiksi nuoresta iästään huolimatta viittaa ajan yhteiskunnan käsityksiin naimattomista naisista, joita pidettiin sosiaaliselta statukseltaan alempina ja vähemmän arvostettuina kuin avioituneita naisia. Vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vanhaksi-piiksi jääminen tarkoitti epäonnistumista. Kansanperinteessä vanhaksi-piiksi leimaaminen merkitsi myös, ettei kukaan mies huolinut neitosta puolisoikseen. (Mäkinen 2008, 51–52.)

Maria inhoaa luokkansa poikia ja yhteiskoulua. Hän olisi halunnut käydä koulua valtion tyttökoulussa. Pojat kiusaavat eniten Mariaa ja tekevät hänestä pilkkaa, esimerkiksi hänen paikatuaista vaatteistaan. Maria osallistuu luokkatoverinsa kutsuille, joilla pojat nöyryyttävät häntä lisää. Luokkatoveri pitää hauskaa Marian kustannuksella tanssittaessaan häntä niin, että hänen jalkansa sotkeutuvat. Reiska nauraa Marialle ja kuiskaa: ”Katsoppas vanhaapiikka, kun se kompuroi kuin ontuva koni.” (YY, 29) Muut luokan pojat yrittävät tehdä Marian naurunalaiseksi hakemalla häntä tanssiin, mutta tämä pakenee paikalta. Maria on hyvin yksinäinen Liisan tavoin ja haaveilee luokan suosituimman tytön ystävyydestä.

Maria joutuu syntipukin asemaan, kun opettaja syyttää häntä aiheettomasti kuudesluokkalaisten saksan kirjoituksen kopioimisesta hänen toimittuaan luokkahuoneen järjestäjänä. Marian pulpetista löytyy myöhemmin raskauttava todiste saksan kirjoituksen kopiosta. Koko luokka uskoo Marian syyllisyyteen ja luokkatoverit karttavat häntä entisestään. Maria saa kotimuistutuksen vilpillisestä käytöksestä ja se johtaa Marian epätoivoiseen tekoon. Hän yrittää itsemurhaa syöksymällä auton eteen, kun koko koulu on menossa elokuviin.

”Yhtenä silmänräpäyksenä hän ehti ajatella, että jos hän jäisi tuon tulevan auton alle, ei hänen tarvitsisi näyttää äidille muistutustaan eikä kestää jälki-istuntoa ja käytöksen alentumista, ei tovereiden ylenkatsetta, ei yksinäisyyttä ja ainaista alakuloisuutta. Kaikki loppuisi, hän kuolisi, ja luokkatoverit tulisivat katuvina haudalle kenties huomaten, että hän olikin ollut heille rakas. ... Ja niin hän teki sen.” (YY, 65)

Ulla, Peikkotyttö-romaanissa Ulla käy maalaiskansakoulun neljättä luokkaa. Hän on aina yksin koulunpihalla ja seisoo erillään muista. Ulla on sosiaalisesti eristetty oman luokkansa ulkopuolelle Marian tavoin. Hän vihaa koulunkäyntiä, kuten Liisakin. Kiusaaminen paheenee, kun luokkatoveri Tiina alkaa kiusata Ullaa suoralla hyökkäyksellä ja haukkuu häntä peikoksi. Kiusaajan apureina toimivat muut luokan tytöt, muiden mukana Ullan sisar Vuokko. Tytöt vahvistavat kiusaamistilannetta kerääntymällä Ullan ympärille ja nimittelemällä häntä peikkotyöksi välitunnilla. Ulla tuntee suurta häpeää siitä, että hänestä ei pidetä, eikä halua opettajan tietävän kiusaamisesta. Kiusaaminen jatkuu luokassa, kun kiusaamisen aloittaja piirtää kuvan peikosta ja laittaa sen Ullan pulpetille. Opettaja näkee kuvan ja syyttää Ullaa sen piirtämisestä. Ulla ei halua kannella luokkatoveristaan ja joutuu opettajan nöyryyttämäksi. Rangaistukseksi hän saa jälki-istuntoa.

Ulla alkaa vähitellen uskoa kiusaajiensa sanoihin ja pitää itseään ikävänä ja rumana peikon lapsena. Ullan nuori ikä vaikuttaa osaltaan tähän uskomukseen. Hänestä tulee pelokas ja hän karttaa muita ihmisiä. Koulussa Ulla on epävarma ja hän pelkää muiden nauravan itselleen. Hänen arvosanansa laskevat. Kiusaamisen välittömiä vaikutuksia ovat Salmivallin mukaan kiusattujen lasten kokemaa koulupelko ja erilaiset psykosomaattiset oireet. Uhrien on todettu myös olevan muita luokkatovereita useammin ahdistuneita ja heillä on huonompi itsetunto. (Salmivalli 1999, 113.) Ullalla ei ole ketään aikuista turvanaan, sillä vanhemmat ovat etäisiä ja vertaavat Ullaa sisarensa, jota pitävät parempana. Ulla on palvonut opettajaansa, joka pettää tytön odotukset. Myös opettaja kiusaa ja nöyryyttää Ullaa arvostelemalla tämän piirustusta.

”... - enkä minä ymmärrä, että tämmöinen tekele voi olla muuta kuin ilkeyttä. Eihän siinä ole muuta kuin sotkettuja värejä sikin sokin, sanoo hän (opettaja) ja pitää kaikkien nähtävänä Ullan keltakukkaista rentukkaofjaa. - Me emme ymmärrä, Ulla sinun taidettasi, lopettaa hän korostaen pilkallisesti viimeistä sanaa.” (UP, 38)

Kiusaamista tapahtuu koulun ulkopuolella, kun Ullaa pilkataan luokkatoverinsa syntymäpäiväjuhlissa, joista hän pakenee pois. Kesälomalla kiusaaminen jatkuu, kun oma sisar ja muut luokan tytöt lähtevät retkelle, johon Ullaa ei haluta mukaan. Se johtaa Ullan epätoivoisen tekoon ja hän karkaa kiihdyksissään pois kotoa. Kiusatut oppilaat voivat kärsiä mielialan ongelmista, kuten masentuneisuudesta ja itsetuhoisista ajatuksista tai teoista. (Esim. Pörhölä 2008, 96). Koulukiusaamisen rankimmat vaikutukset Marian ja Ullan kohdalla näkyvät erityisesti heidän itsetuhoisena käyttäytymisenä.

KUVA 1 Lauri Mannisen kuvittama Ulla, peikkotyttö vuodelta 1956.

Sovintoa, toverihenkeä ja sankareita

Hamaruksen (2006) tutkimus osoittaa, että kiusaamisen syitä voivat olla mitkä tahansa erilaisuutta aiheuttavat seikat, kuten ikään, sukupuoleen, ulkonäköön, kieleen, osaamiseen tai käyttäytymiseen liittyvät ominaisuudet sekä sosioekonomiset tekijät. Mainitut seikat ovat näkyviä – tai tehdään näkyviksi – ja kiusatun erilaisuus yhteisössä tekee siitä hyväksytyyn syyn kiusaamiselle (Hamarus 2006, 111). Tutkittavissa koululaisromaaneissa kiusaamisen

syitä ovat oppilaan sosioekonominen asema, kuten köyhyys, ulkonäkö, arkuus, tyttöjen välinen kateus tai ryhmän eli luokkayhteisön normien rikkominen.

Oppilaan yhteiskunnalliseen asemaan liittyvään kiusaamiseen, kuten köyhyyteen viitataan lähinnä *Nanna*-romaanissa. Kiusaamisen syynä on aluksi Nannan sosioekonominen asema, kun Riitta pitää väärinkäsityksen vuoksi Nannaa köyhänä. Myöhemmin kiusaamisen syinä ovat Riitan tuntema pettymys ja kateus Nannaa kohtaan. Hän on menettänyt suosituimman tytön aseman luokassa ja Nannalla on suosiota luokan tyttöjen keskuudessa. Vallan, aseman tai suosion tavoittelu toimii usein kiusaamisen vaikuttimena. Tyttökiusaajan kiusaaminen voi perustua kilpailuun suosiosta jonkun toisen tytön kanssa. (Hamarus 2006, 109, 204.) Nanna on kertonut isälleen kiusaamisesta ja tämä neuvoo häntä olemaan välinpitämätön kiusaamista kohtaan. Aikaisemmin Nanna on riidellyt Riitan kanssa. Kiusaaminen loppuu, kun Riitta sairastuu. Hän katuu kiusaamistaan ja tekee sovinnon Nannan kanssa. Tyttöjen uusi sovinto lujittaa myös koko luokan tyttöoppilaiden välistä keskinäistä ystävyttä ja solidaarisuutta.

Evan luokka -romaanissa Saaran kiusaamisen syynä on myös kateus, jota hän tuntee Herttaa kohtaan tämän suosion takia. Myös Saaraa voidaan pitää koulukiusattuna, vaikka syy-seuraus-suhde ei ole täysin selvä. Kostaako Saara oman syrjimisensä Hertalle kiusaamalla tätä vai johtuuko luokan syrjintä siitä, että Saara on itse ilkeä muille oppilaille? Saaran kiusanteon paljastuttua koulun rehtori kehottaa luokan oppilaita hyvään toverihengeseen ja kiusaamisen välttämiseen. Oppilaiden toverisuhteet paranevat luokassa ja erityisesti Hertan ja Saaran välille kehittyä ystävyys. Etan kiusaaminen kuitenkin jatkuu vuosien ajan hänen ulkonäkönsä vuoksi.

Seitsemäs luokka -romaanissa Akin leimaaminen kantelijaksi johtaa hänen halveksuntaansa koko luokkayhteisössä. Kantelemista pidetään anteeksiantamattomana tekona. Oppilaiden sosiaalisessa maailmassa normina on, että toisista oppilaista ei saa kannella, vaikka he rikkoisivat koulun sääntöjä. Normin rikkomisesta seuraa sosiaalinen rangaistus eli kiusaaminen. (Hamarus 2006, 122.) Brittiläisiä tyttöjen koululaiskertomuksia luonnehtii koulutyttökoodi, joka juonsi viktoriaanisen ajan poikien koululaiskertomuksista. Koodi piti sisällään kunniakäsitteitä, joka merkitsi enemmän kuin säännöt ja maine. Koodiin kuului, että toisista ei kannella. Kantelemisen ehdoton kielto johti monissa koululaiskertomuksissa oppilaiden kuukausien kärsimykseen väriiden syytösten ja väärinkäsitysten vuoksi. (Ferrall & Jackson, 2010, 156.)

Akin kiusaamisen syynä on ryhmän normin rikkominen, vaikka hän ei ole kannellutkaan luokkatoveristaan. Myös Kasi joutuu kiusatuksi, koska rikkoo ryhmän normia kaveeraamalla kiusatun kanssa. Koulutyttökoodi sopii hyvin myös *Ulla, peikkotyttöön*, sillä Ulla ei kantele luokkatoveristaan, vaikka joutuukin itse väärän syytöksen kohteeksi. Akin kiusaaminen loppuu, kun rehtori puuttuu asiaan ja pitää puhuttelun luokalle huonosta luokkahengestä ja sanoo, että on julmaa kohdella yhtä luokan oppilasta ikävästi ja rumasti, kun oppilas on syytön. ”Hän teroitti oppilaiden mieleen, miten ikävät koulumuistot voivat katkeroittaa koko elämän, miten ne voivat vaivata vielä vanhuuden päivinäkin.” (SL, 132) Koulun virallisen tahon puuttuminen kiusaamiseen saa luokan pojat tekemään sovinnon Akin kanssa. Kasi ja Pompe jatkavat taas seurustelua keskenään.

Oppilaan syrjimiseen ja ryhmän ulkopuolelle jättämiseen ei aina ole mitään varsinaista syytä, kuten ei reaali maailman koulukiusaamisessa. *Luokan Ikävin tyttö* -romaanissa luokan torjuman Liisan tilanne muuttuu, kun hän ystäväystyy suosittuun luokkatoverinsa kanssa. Liisa ei ole enää yksinäinen ja hän tutustuu paremmin muihin luokkatoverihinsa, joiden kanssa he perustavat yhteisen yhdistyksen. Liisasta tulee luokkayhteisönsä hyväksytty ja arvostettu jäsen. *Yhteiskoulun yliveto* -romaanissa Marian vuosia kestänyt kiusaaminen kär-

jisty, kun luokkatoveri lavastaa hänet syylliseksi vilpilliseen toimintaan. Se johtaa Marian epätoivoiseen tekoon, itsemurhayritykseen. Kiusattu kokee, että kukaan ei voi auttaa häntä ja hän on täysin yhteisön ulkopuolella. Epätoivoisen teon kautta kiusaaminen voi tulla näkyväksi (Hamarus 2006, 193).

Marian luokkatoveri Riitta tulee omantunnon tuskiin ja uskoo Marian syyttömyyteen. Hän käy tapaamassa Mariaa sairaalassa ja tytöistä tulee ystäviä. Koulussa Riitasta tulee luokan omatunto, joka asettuu puolustamaan ystävänsä. Hän moittii luokkatovereitaan välinpitämättömiksi, koska nämä eivät välitä Mariasta. Vilppiä tehnyt oikea syyllinen paljastuu samalla ja luokan pojat vievät tämän tunnustamaan tekonsa rehtorille. Luokan suosituimman tytön ystävyys lopettaa Marian kiusaamisen ja hänen maineensa puhdistetaan. Samoin *Luokan ikävin tyttö* -romaanissa Liisan kiusaaminen loppuu hänen saatuaan hyväksynnän luokan suosituimmalta tytöltä. Salmivallin tutkimus osoitti, että tytöt puolustavat kiusattua selvästi enemmän kuin pojat. Puolustajat ovat yleensä korkeassa asemassa luokassa ja he ovat muita luokkatovereitaan suosituimpia. (esim. Lagerspetz 1998, 97–100; Salmivalli 1999, 65.) Kun Maria palaa takaisin kouluun, luokka hyväksyy hänet mukaan joukkoonsa ja hänestä tulee koko koulun sankari.

Ulla, peikkotyttö -romaanissa Ullan kiusaamisen syyksi kerrotaan hänen käyttäytymiseensä liittyvä ominaisuus: arkuus ja kykenemättömyys pitää puoliaan. Epätoivoissaan kotoaan karannut Ulla kertoo kaiken kiusaamisestaan tuntemattomalle aikuiselle, joka löytää hänet metsästä. Ulla saa turvallisen tukijan tilanteeseensa ja sen myötä uuden kodin hyväntekijänsä luota. Tässä tulevatkin esille fiktiivisen maailman mahdollisuudet, kun Ulla kohtaa sattuman kaupalla auttajan metsässä. Toisin kuin muissa koululaisromaaneissa, joissa oppilaiden kiusaaminen koululuokassa loppuu, Ulla pääsee kiusaamisesta eroon vasta, kun muuttaa uudelle paikkakunnalle ja aloittaa koulunkäynnin uudessa koulussa. Ulla voittaa myös koulu- ja ihmispelkonsa ja saa uusia ystäviä. *Ulla, peikkotyttö* ja *Luokan ikävin tyttö* -romaanija voi kumpaakin luonnehtia kiusattujen kasvutarinoiksi.

Johtopäätökset

Vaikka koulussa tapahtuvaa kiusaamista on kuvattu kaunokirjallisuudessa melko pitkään, on koulukiusaamisesta alettu puhua varsin myöhään ja varsinainen systemaattinen tutkimus aiheesta alkoi vasta 1970-luvun alussa. Tutkimus alkoi ensin Pohjoismaissa poikien kiusaamisesta ja tyttöjen keskuudessa tapahtuvaa kiusaamista pidettiin ensin melkein pä olemattomana (esim. Lagerspetz 1998, 98–99). Kasvatustieteen professorina toiminut Matti Koskenniemi teki myös tutkimuksia jo varsin varhaisessa vaiheessa oppilaiden toveruussuhteista ja suosiosta sekä koululuokan sosiaalisista ilmiöistä, kuten kiusaamisen havaitsemisesta koululuokassa (esim. Koskenniemi 1937; 1943; 1952). Mitä kiusaamisesta ilmiönä sitten kertovat tässä artikkelissa tutkimuskohteena olleet tyttöjen perinteiset koululaiskertomukset, jotka ovat luonteeltaan fiktiivisiä?

Tarkastelemissani koululaisromaaneissa kuvataan kiusaamisen mekanismeja, jotka näyttävät pysyneen varsin samanlaisina aikakaudesta toiseen. Se kertoo jotain ilmiön pysyvyydestä, oli sitten kyse todellisen tai fiktiivisen maailman koulukiusaamisesta. Kiusaajana on yleensä yksi luokan tytöistä, joka käynnistää kiusaamisen. Hänellä voi olla apureina muita luokan tyttöjä, jotka toimivat kiusaamisen avustajina. *Seitsemäs luokka* -teoksessa samoin kuin *Yhteiskoulun ylivedossa* kiusaajina toimivat pääasiassa luokan pojat. Kiusaajiksi saattaa tulla ajan myötä myös koko koululuokka, kuten useimmissa tarkastelemissani koululaisromaaneissa tapahtuu. Romaaneissa esiintyy sanallista kiusaamista, joka ilmenee

suorana hyökkäyksenä, kuten kiusatun haukkumisena ja nimittelynä, ivaamisena tai halventavana puheena. Se voi olla myös ilkeiden lappusten lähettämistä oppilaan pulpetille. Sanallista kiusaamista esiintyy luokassa myös epäsuorasti oppilaan selän takana puhumisena tai juoruamisena. Romaaneissa esiintyy myös epäsuoraa kiusaamisen muotoa: oppilaan sosiaalista eristämistä ja poissulkemista ryhmästä. Fyysistä kiusaamista ja uhkailua tutkittavissa koululaisromaaneissa ei esiinny lainkaan.

Lastenkirjallisuudella on aina ollut tavoitteena sekä viihdyttää että opettaa (Auchmuty 1999, 1). Suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa kasvattava ja opettavainen tehtävä oli ensisijainen erityisesti toiseen maailmansotaan asti (Heikkilä-Halttunen 2000, 34). Rosemary Auchmutyn (1999,1) mukaan tyttöjen koululaisromaanit ovat genreltään olennaisesti opettavaisia, koska ne kertovat koulunkäynnistä, tarjoavat oikeanlaisia roolimalleja ja käyttäytymistapoja. Vaikka kotimaisia tyttöjen perinteisiä koululaisromaaneja luonnehtii tietynlainen kepeys ja viihteellisyys ja kiusaamisen esiintyminen romaaneissa ei ole mitenkään tyypillistä, niin ilmiönä fiktiivistä koulukiusaamista on kuvattu varsin realistisesti, mikä viittaa kouluelämän todentuntuisuuteen.

Tyypillistä tyttöjen koululaisromaaneille on onnellinen loppu, jossa näkyy kotimaisen vanhemman tyttökirjallisuuden kasvatuksellinen päämäärä. Useimmissa teoksissa oppilaiden kiusaaminen loppuu kokonaan koulussa. Kiusaamistilanteet ratkeavat usein juuri oikeudenmukaisten ystävien, luokan ”moraalisten omatuntojen”, avulla. Sosiaalisten ystävyyssuhteiden tärkeys korostuu ja kiusatuista ja kiusaajista tulee ystäviä keskenään. Todellisen koulumaailman kiusaamisessa harvemmin tapahtuu niin onnellisia loppuratkaisuja, kuten nuortenkirjallisuudessa. Toki nykyisin koulukiusaamista kuvaavissa nuortenkirjoissa ei aina ole onnellista loppuratkaisua. *Seitsemäs luokka* -teoksessa rehtori varoittaa ikävien koulumuistojen saattavan vaivata kiusattua koko elämän. Tämä on valitettavasti totta. Kiusatut saattavat kärsiä koko elämänsä traumaattisista koulukiusaamiskokemuksistaan.

Lähteet

Painetut lähteet

Kaunokirjallisuus

- Karhia, Rauni 1940. Yhteiskoulun yliveto. Helsinki: Otava. (YV)
Kumara, Aino-Inkeri 1956. Ulla, Peikkotyttö. Helsinki: Otava. (UP)
Marck, Mary 1917. Eevan luokka. Helsinki: Otava. (EL)
Marck, Mary 1922. Nanna. Helsinki: Otava. (N)
Marck, Mary 1925/1982 (5. painos). Luokan ikävin tyttö. Helsinki: Otava. (LIT)
Setälä, Salme 1921. Seitsemäs luokka. Helsinki: Otava. (SL)

Kirjallisuus

- Auchmuty, Rosemary 1992. A World of Girls. London: The Women’s Press Ltd.
Auchmuty, Rosemary 1999. A World of Women. London: The Women’s Press Ltd.
Björqvist Kai, Lagerbetz Kirsti & Kaukiainen, Jari 1992. Do Girls Manipulate and Boys Fight? Developmental Trends in Regard to Direct and Undirect Aggression. Aggressive Behavior 1992, 18 (2), 117–127.
Cronvall, Emilia 2000. Nainen kohtaa miehen. Seurustelun ja avioliiton aakkosia Elsa Soinin 1920-luvun teoksissa. Teoksessa Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit &

- Vehkalahti, Kaisa (toim.), *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 103–126.
- Ferrall, Charles & Jackson, Anna 2010. *Juvenile Literature and British Society, 1850-1950. The Age of Adolescence*. New York - London: Routledge.
- Foster, Shirley & Simons, Judy 1995: *What Katy Read. Feminist Re-Readings of Classic Stories for Girls*. Basingstoke: MacMillan.
- Hakala, Hellevi 2003. 1920- ja 1930-luvun nuortenromaani: pyryharakoita ja sankaripoikia. Teoksessa Huhtala Liisi, Grün Karl, Loivamaa Ismo & Laukka Maria (toim.), *Pieni suuri maailma. Suomalaisten lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 74–85.
- Hakaste, Saara 1992. Yhteiskasvatuksen kehitys 1800-luvun Suomessa sekä vastaavia kehityslinjoja naapurimaissa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 133.
- Hamarus, Päivi 2006. *Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta*. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 288.
- Hapuli, Ritva, Koivunen Anu, Lappalainen Päivi & Rojola, Lea. 1992. Uutta naista etsimässä. Teoksessa Onnela, Tapio (toim.), *Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 574. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 98–112.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi 2000. Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden institutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940–1950-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 781. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 98–112.
- Jauhiainen, Annukka 2009. Erillinen vai yhteinen koulu? Yhteiskasvatuskeskustelun sukupuolittunut toimijuus. Teoksessa Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 101–135.
- Koskenniemi, Matti. 1937. *Soziale Gebilde und Prozesse in der Schulklasse*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Sarja B, 37. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Koskenniemi, Matti. 1943. *Koululuokan pienoisyhteiskunta*. Tutkimuksia kansakoululuokan sosiaalisesta elämästä. Helsinki: Otava.
- Koskenniemi, Matti. 1952. *Sosiaalinen kasvatus koulussa*. Helsinki: Otava.
- Kaarinen, Mervi 1995. *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kokkonen, Sara 2013. *Rasavillejä ja romantikkoja. Rakkaat suomalaiset tyttökirjat*. Helsinki: Avain.
- Lagerspetz, Kirsti 1998. *Naisten aggressio*. Helsinki: Tammi.
- Lappalainen, Irja. 1976. *Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Lappalainen, Päivi 2000. *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880-luvun ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, Päivi. 2012. *Ystävyys varhaisissa tyttökirjoissa*. Teoksessa Leskelä-Kärki, Maarit, Tuohela, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa (toim.), *Ritvan ystäväkirja*. Turku: k&h-kustannus, 207–221.
- Löfgren, Eva 1993. *Schoolmates of the Long-ago: Motifs and Archetypes in Dorita Fairlie Bruce's Boarding School Stories*. Stockholm: Symposium Graduale.

- Manninen, Kerttu 1966. Suomalaisen nuorten kertomakirjallisuuden vuosikymmenet. Teoksessa Lappalainen, Irja (toim.), Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt Porvoo: WSOY, 31–47.
- Mäkelä, Arja 2008. Oikeesti aikuiset. Puheenvuoroja yksineläjänäisten normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.
- Olweus, Dan 1986. Mobbing. Vad vi vet och vad vi kan göra. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget.
- Olweus, Dan 1992. Kiusaaminen koulussa. Helsinki: Otava.
- Pörhölä, Maili 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – Miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaissuhteille? Teoksessa Autio, Minna, Eräranta, Kirsi & Myllyniemi, Sami (toim.), Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot-vuosikirja 2008. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 84. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 94–104.
- Ray, Sheila 1996. School stories. Teoksessa Hunt, Peter (toim.), International Companion Encyclopedia of Children's Literature. London and New York: Routledge, 348–358.
- Salmivalli, Christina 1999. Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä. Helsinki: Gaudeamus.
- Strömberg, John 2011. Oppikoulun laajentuminen ja yhtenäistyminen. Teoksessa Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen Pirkko (toim.), Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–140.
- Vehkalahti, Kaisa 2000. Jazz-tyttö ja naistenlehtien siveä katse. Teoksessa Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 130–162.
- Voipio, Myry 2015. Vilkkaita luonnonlapsia ja yhteiskoulun tovereita. Suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1910-luvulla. Nuorisotutkimus 33 (2), 3–16.
- Ørving, Mary 1988. Flickboken och dess författare. Ur flickläsningens historia. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksintitutet, Nr 33. Hedemora: Gidlunds.
- Österlund, Mia 2011. Kaunokirjallisuuden tyttölaboratorio. Teoksessa Ojanen Karoliina, Mulari Heta & Aaltonen Sanna (toim.) Entäs tytöt. Johdatus tyttötutkimukseen. Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 113. Tampere: Vastapaino, 213–248.

KM Sara Kokkonen on tohtorikoulutettava Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa.